

Renata Salecl znanstvena je savjetnica na Institutu za kriminologiju pri Pravnom fakultetu u Ljubljani i redovita gostujuća profesorica na London School of Economics i Duke University N.C. Autorica je knjiga *The Spoils of Freedom: Psychoanalysis and Feminism after the Fall of Socialism* (Routledge, London – New York, 1994.), *(Per)versions of Love and Hate* (Verso, London – New York, 1998.) i *On Anxiety* (Routledge, London – New York, 2003.). Urednica je zbornika *Sexuation* (Duke University Press, Durham, 2000.), a zbornik *Gaze and Voice as Love Objects* (Duke University Press, Durham, 1998.) uredila je u suradnji sa Slavojem Žižekom.

Tematiku ideologije, medija, aktualnih društvenih transformacija, ženskog pitanja, suvremene umjetnosti i prava proučava u diskursu lakanovske psihoanalize. Povod ovome razgovoru bilo je objavljivanje zbornika njenih radova na hrvatskom jeziku, pod nazivom *Protiv ravnodušnosti*. Knjigu su izdali Arkzin (Zagreb), Društvo za teorijsku psihoanalizu (Sarejevo) i udruga Što, kako i za koga – WHW (Zagreb).

Ukoliko želimo studentima objasniti psihoanalizu, dostatno je da ih uputimo na Hitchcocka

Čemu: Rad teoretičara slovenske lakanovske škole na našoj teorijskoj sceni proteklih godina uglavnom nije bio popraćen osobitim zanimanjem. Možete li nam, s pozicije insidera, reći nešto o povijesti škole, te razlozima zbog kojih ste se odlučili upravo za psihoanalitički pristup političkoj i društvenoj problematici?

Salecl: Lakanovska škola u Ljubljani se razvila krajem 70-ih i početkom 80-ih godina, kada je grupa slovenskih filozofa počela prevoditi Lacana i druge psihoanalitičare i kada su se uspostavili snažni osobni kontakti s francuskom intelektualnom scenom. Sama sam se u početku teorijski poduhvatila Foucaultove teorije moći, a kako kod Foucaulta nisam našla zadovoljavajuću teoriju subjekta, latila sam se psihoanalitičke teorije.

U Sloveniji je lakanovska psihoanaliza znatno pripomogla razumijevanju političke situacije u bivšoj Jugoslaviji, osobito načina funkcioniranja ideologije u socijalizmu. Mislim da je tek pomoću psihoanalize bilo moguće razumjeti kako je ideologija tako dugo uspješno djelovala, upravo stoga što nitko u nju nije vjerovao.

Čemu: Gdje vidite prednosti aplikacije koncepta teorijske psihoanalize na izučavanje ideologije u odnosu na drugačije pristupe?

Salecl: Psihoanaliza nam omogućava razumijevanje identifikacije i transfera u društvu, koje otvara pogled u odnos subjekta i ideologije, što ga druge teorije bez oklijevanja proglašavaju manje kompleksnim.

Čemu: »Protiv ravnodušnosti«, naslov izbora Vaših radova objavljenih u hrvatskom prijevodu, sugerira potrebu za kritičkim preispitivanjem suvremene stvarnosti i apelira na odgovornost intelektualaca. Kako biste okarakterizirali fenomen ravnodušnosti u današnjem društvu?

Salecl: S jedne strane imamo tzv. *compassion fatigue*, koja se dogodila kao reakcija na medijsko izvještavanje o svim mogućim svjetskim krizama zadnjih godina, a s druge strane, pak, pomanjkanje razmišljanja intelektualaca o tomu, u kakvim društvima u budućnosti uopće želimo živjeti. Raspadom socijalizma ovdje se dogodilo to, da nemamo više različitih vizija društva te da se čini kako je sadašnji oblik kapitalistički uređe-

nog društva jedini mogući vid njegove organizacije. Na žalost, razni vjerski fundamentalisti danas su ti koji traže novu organizaciju društva i koji na radikalni način provode kritiku postojećih odnosa u svijetu.

Čemu: Na predstavljanjima knjige u Zagrebu i Rijeci održali ste predavanja o hiperkapitalizmu. Možete li sumirati osnovne značajke ovog stadija razvoja kapitalizma te učinke koje one imaju na suvremenog subjekta?

Salecl: Današnje hiperkapitalističko društvo čini dugoročan pomak od industrijske ka kulturalnoj proizvodnji, u kojoj su kulturna iskustva važnija od dobara i usluga. Jeremy Rifkin pokazuje u knjizi *The Age of Access* da ulazimo u tzv. hiper-kapitalizam ili, radije, kulturalni kapitalizam koji počiva na »iskustvu« ekonomije u kojoj život svakog pojedinca postaje tržištem. Putovanja diljem svijeta i turizam, tematski gradovi i parkovi, zabavni centri, blagostanje, moda i kuhinja, profesionalni sportovi i igre, televizija, virtualni svijet *cyberspacea* i elektronički posredovana zabava svake vrste ubrzano postaju središnjom točkom novoga kapitalizma koji trguje pristupom kulturnom iskustvu. U tom kontekstu, tržišna ekonomija nagađa o »životnoj vrijednosti« mušterija, pokušavajući procijeniti koliko subjekt vrijedi u svakom trenutku njegova ili njezina života, a ekonomisti govore o promjeni iz prilagodbe prostora i materijalnog u prilagodbu ljudskog vremena i trajanja. Predviđanja su da će u budućnosti gotovo svako iskustvo biti plaćeno iskustvo, u kojemu će tradicionalne recipročne obveze i očekivanja – posredovane osjećanjima vjere, empatije i solidarnosti – biti zamijenjene ugovornim odnosima u obliku plaćenog članstva, pretplate, pristojbi, plaća i nagrada. Međutim, ovaj novi oblik kapitalizma također je oslonjen na nove anksioznosti, koje nisu povezane samo s nesigurnostima što su oduvijek bile pokretačem kapitalističkog radničkog tržišta, već su ovisne i o promjenama što su se dogodile u samopercepciji subjekta, a na koje su utjecale brojne promjene društvenog simboličkog poretka.

Čemu: Jedna od temeljnih odrednica suvremenog, postmodernog društva jest rasap simboličkog poretka, koji radikalno mijenja poziciju subjekta, prisiljavajući ga na iznalaženje različitih strategija kako bi izašao na kraj s uvjerenjem kako je tzv. veliki Drugi mrtav. U skladu s tradicijom psihoanalize insistirate na naglašavanju odgovornosti subjekta za poziciju koju zauzima kreirajući fantazmatski scenarij kao temelj konstruiranja identiteta. U čemu se ta odgovornost primarno sastoji?

Salecl: Još je Freud tvrdio da je subjekt odgovoran za svoju neurozu i, također, za pad u psihozu. Premda uvijek lako nalazimo različite uzroke subjektivih tegoba u njegovoj okolini, subjekt je svejedno »slobodan« u smislu da sam oblikuje odgovore na te izvanjske uplive, te da sam sebi na neki način »izabire« simptom. Tu moramo, dakako, upotrijebiti pojam prisilnoga izbora, koji svejedno ostaje izborom u smislu da subjekt nije »predodređen«. Odgovornost za svoj simptom psihoanaliza povezuje s tim da u svom trpljenju subjekt uvijek pronalazi neki užitak – i upravo tom užitku i, osobito, uloži žrtve je najteže oduprijeti se.

Čemu: Nedavna vojno-politička zbivanja na globalnoj razini dodatno su zaoštrila pitanje odnosa među kulturnim krugovima utemeljenim na radikalno različitim vrijednostima. Možete li navesti glavne nedostatke prevladavajućih koncepta interkulturalne razmjene, te uvjete mogućnosti uspješne komunikacije?

U pogledu budućih odnosa među kulturama, na žalost, veliki sam pesimist. Mislim da je rat u Iraku radikalno oslabio mogućnost dijaloga u svijetu, osobito između SAD-a i arapskog svijeta. Gledajući sadašnju američku vanjsku politiku, ne vidim brzoga rješenja međunacionalnih konflikata u svijetu, osobito među Izraelcima i Palestincima. Bojim se da će se, kako se ekonomske razlike među bogatima i siromašnima budu povećavale, zaoštravati i svjetski odnosi.

Čemu: Pri analizi socijalnih i političkih fenomena često posežete za primjerima

iz suvremene umjetnosti. Osobito nas zanima tema kojoj posvećujete veliku pažnju, pitanje položaja umjetnika iz trećeg svijeta na sceni formiranoj po kriterijima razvijenog, zapadnog društva.

Salecl: Umjetnost je danas izrazito tržišno upravljena, a Zapad je svakako dominantno tržište. Posljednjih se godina opaža kako zapadni kuratori obilaze države trećega svijeta, tražeći nove umjetnike, kako bi ih potom što prije otpremili na zapadno tržište. Paradoks je u tome, da zapad traži u trećem svijetu nekakvu sliku, koju je sam oblikovao, a umjetnici trećeg svijeta često očajnički pokušavaju pogoditi kako bi ta slika trebala izgledati.

Čemu: Od sedamdesetih godina prošlog stoljeća brojne freudovske i lakanovske postavke bile su podvrgnute feminističkoj kritici koja je nastojala pokazati njihov »falocentrizam«. S obzirom na to da je žensko pitanje jedno od zastupljenijih u Vašem radu, zanima nas Vaše viđenje odnosa teorijske psihoanalize i feminističke kritike danas.

Salecl: U teorijskoj psihoanalizi zapažam veću naklonost feminizmu nego što je to nekoć bio slučaj. Francuska psihoanalitička teorijska scena pokušava danas uglavnom bolje slijediti događanja na polju tzv, kulturalnih studija i stoga je feminizmu naklonjenija nego prije. Čini mi se, pak, da u fe-

minizmu nema većih obrata u odnosu na stare oblike psihoanalize, koji su ju pokušavali otproviti kao falocentričku teoriju. Uvijek postoje iznimke, kao npr. Joan Copjec ili Juliet Flower Maccannell, koje su pokazale kako može biti vrlo vrijedno oblikovati feminističku teoriju što crpi kritiku patrijarhalnog društva upravo iz relevantnih razmišljanja o ustroju društva i subjekta koje je dala psihoanaliza.

Čemu: U hrvatski reader uvršten je i tekst »Pravi muškarac i kriva žena«, interpretacija Hitchcockova filma »Krivi čovjek«, prvobitno objavljena u zborniku »Everything You Always Wanted to Know about Lacan (But Were Afraid to Ask Hitchcock)«. Što čini filmove ovoga redatelja tako zanimljivima psihoanalitičkoj teoriji?

Salecl: Hitchcock je bio redatelj koji je intuitivno shvaćao osnove psihoanalize. Kod njega nalazimo najbolje moguće tumačenje svih temeljnih psihoanalitičkih koncepata. Ukoliko želimo studentima objasniti što je to Edipov kompleks, kako djeluje nesvjesno, u kakvom je odnosu psihotik s majkom, ili kakva je struktura želje neurotika, dodatno je da ih uputimo na Hitchcocka.

Priradio
Boris Postnikov